

Under krigen: Høyesterett i 1941 med blant annet Leif Ragnvald Konstad (til høyre for midten), hvis ettermæle som «busemannen og symbolet på småligheten i den norske flyktningspolitikken på 1930-tallet» ikke er rettmessig.

FOTO: NTB SCANPIX

KRONIKK

Falmet lys i den mørke tiden

Også den juridiske standen sviktet jødene under okkupasjonen.

En tysk jurist, Helmuth James von Moltke, har stått sentralt i fortellingen i høstens diskusjon om deportasjonene av jødene fra Norge under okkupasjonen. Flere av dem som var engasjert i motstanden mot Hitler var jurister. For noen av dem var nettopp aksjonene mot jødene en viktig grunn til at de engasjerte seg. Hvordan var det med juristene i Norge? Flere av motstandsbevegelsens ledende folk som Paal Berg og Ferdinand Schjelderup var jurister. Men de var ikke engasjert i jødernes skjebne, hverken som jurister eller på annen måte.

NS hadde noen toppjurister som var aktivt engasjert i arbeidet med å støte jødene ut av det norske fellesskapet. Noe av det første Vidkun Quisling gjorde etter statskuppet i februar 1942, var å vedta en endring i Grunnloven som igjen utelukket jødene fra riket. Bestemmelsen var ført i pennen av Arnvid Vasbotten, Riisnæs' høyre hånd i justisdepartementet høsten 1940 og dommer i Høyesterett fra 1941. Vasbotten skrev også en utredning om jødelovgivning m.v. i 1943–1944. Da Quisling den 26. oktober 1942 vedtok Lov om inndragning av formue som tilhører jødene, og Finansdepartementets utfyllende forordning ble fastsatt 20. november, hadde Olav Aalvik Pedersen laget utkastet til forordningen med utfyllende bestemmelser. Aalvik Pedersen var formann i Folkedomstolen og senere dommer i Høyesterett.

Advokat og høyesterettsdommer Egil Reichborn-Kjennerud ledet arbeidet med å omsette reglene i praksis som leder for likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer. Høyesterettsdommer Per Schie var en meget aktiv bobestyrer for likvidasjonsstyret, hvilket vil si at han sto for gjennomføringen av inndragningen jødernes eiendeler. I tillegg deltok en rekke NS-advokater. NS' juridiske elite var dypt involvert i utslettelsen av den jødiske befolkningen i Norge.

Hvordan var det så med motstand mot tiltakene overfor jødene blant juristene? Det meste

foregikk utenfor rettsapparatet, så juristene hadde ikke mye foranledning til å engasjere seg i kraft av sin stilling. Politiet er her et viktig unntak, og som vi kjenner til fra tidligere forskning var de stort sett samarbeidsvillige. Knut Rød var jurist. Vi finner heller ikke ellers mange spor på motstand eller protester fra jurister, heller ikke fra dem som var engasjert i motstand mot tyskerne og NS.

Domstolene slapp ikke helt unna jødeboene. I oktober 1941 sendte Riisnæs en fortrolig skrivelse gjennom fylkesmennene hvor han ba om en fortegnelse over alle faste eiendommer «som måtte eies av personer av jødisk herkomst». Noen dommere underrapporterte eller nektet for at de hadde relevante opplysninger, for eksempel i Stavanger og Bergen. **Fra byene hvor det bodde flest jøder, som Oslo og Trondheim, kom det grundige oppgaver. Noen få dommere var rent ivrige i tjenesten og var villige til å etterkomme ønsket om å opplyse også om hvem som kunne være av jødisk herkomst.**

Likvidasjonsstyret ba av og til om bistand fra skifterettene. Noen dommere stakk i den forbindelse kjepper i hjulene for arbeidet med registrering av jødeboene. Byfogden i Trondheim svarte at «skifteretten ikke hadde tid til» å befatte seg med slike saker.

Advokatenes rolle er lite synlig for ettertiden. Sakførerforeningens illegale aksjonsutvalg sendte nyhetsbrev til medlemmene under hele okkupasjonen om forhold som kunne være av betydning for standen og om utviklingen på det juridiske plan. Et totalt fravær av omtale om inngrep mot jødiske kolleger, om lovgivning rettet mot jødene og om arrestasjonene og deportasjonene høsten 1942 og vinteren 1943 er påfallende.

Noen av NS-juristene var opprørt over behandlingen av jødene. Høyesterettsdommer Birger Motzfeldt reagerte mot aksjonen mot jødene i oktober og november 1942. Etter deportasjonen

Vi finner heller ikke ellers mange spor på motstand eller protester fra jurister, heller ikke fra dem som var engasjert i motstand mot tyskerne og NS.

i november konfererte han med sin kollega Nicolai Helseth, og de var enige om at grensen for hva de kunne finne seg i, var overskredet. Motzfeldt forfattet et brev til justisminister Riisnæs, hvor han skrev at han ikke kunne forstå hvordan man kunne arrestere jødene og sende dem ut av landet til en «temmelig usikker fremtid». «Som medlem av landets høyeste domstol har jeg imidlertid vanskelig for å akseptere forhold som i sine konsekvenser synes å rokke ved selve rettsstatens innhold og som til syvende og sist må befryktes å gjøre enhver rettspleie illusorisk.» På grunn av julen og at Motzfeldt ble syk, kokte henvendelsen fra dommerne til Riisnæs bort. Motzfeldt meldte seg senere desillusjonert ut av partiet og forlot stillingen i Høyesterett.

Høyesterettsdommer Leif Ragnvald Konstad hadde før okkupasjonen vært sjef for Centralpasskontoret, datidens UDI. I 1939 dro han sammen med Odd Nansen til Tsjekkoslovakia for å delta i en hjelpeaksjon for jødiske flyktninger fra Østerrike og Tsjekkoslovakia. Norske myndigheter var generelt skeptiske til å motta jødiske flyktninger fra tyske områder, og anså dem som økonomiske og ikke som politiske flyktninger. Ekspedisjons-sjef i Justisdepartementet Carl Platou advarte mot at å slippe inn for mange jøder i Norge ville føre til at Norge fikk et «jødeproblem».

Konstad samarbeidet likevel med Nansen-hjelpen i 1938 og 1939 for å hjelpe jødiske flyktninger. Konstad utstedte norske fremmedpass til jøder som hadde fått sine pass inndratt av Gestapo, og han bisto også illegale flyktninger. Selv om «barneimmigrasjon» av myndighetene ble ansett som «den uheldigste form for immigrasjon», bidro Centralpasskontoret til at 60 jødiske barn kunne komme til Norge fra Wien og Tsjekkoslovakia. Kontoret ga tillatelse til barn som var yngre enn de betingelsene som opprinnelig var blitt satt.

Det ettermålet som Konstad har fått som «busemannen og symbolet på småligheten i den norske flyktningspolitikken på 1930-tallet» synes i lys av dette ganske urettferdig. Under en dramatisk aksjon 9. april 1940, mens andre flyktet ut av byen, sørget han for at arkivene til Centralpasskontoret ble rensert for opplysninger om jødiske flyktninger, for å hindre at tyskerne fikk tilgang til dem. Konstad engasjerte seg også under okkupasjonen, og han skrev som høyesterettsdommer brev til politipresident Lange i Trondheim og politipresident Askvig i Oslo på vegne av jøder som var arrestert.

Heller ikke blant dem som i kraft av sin stand skulle være voktere av rettsstaten var det slik at skillet mellom NS og motstandsfolk forklarer hva de gjorde da den jødiske befolkningen i Norge ble nazistenes mål. Det formelle grunnlaget ble lagt av NS-jurister, men i den grad de kom i befattning med det fulgte mange dommere lojalt opp, selv om de ikke sympatiserte med NS. Da jødene ble arrestert og deportert var aksjonsutvalget til sakførerforeningen helt taus, mens enkelte av NS-juristene i Høyesterett engasjerte seg i protest mot tiltakene. Det var en NS-jurist som uttalte at deportasjonene rokket ved rettsstaten og gjorde enhver rettspleie illusorisk.

Kronikken bygger på boken «Okkupasjonstidens Høyesterett» som utgis i neste uke.

HANS PETTER GRAVER

Professor ved Det juridiske fakultet, UiO
ideer@morgenbladet.no

KRONIKK sendes til kronikk@morgenbladet.no

Maks 6500 tegn, inkludert ordmellomrom. Redaksjonen betinger seg retten til å forkorte innsendte manuskripter.

Alt innsendt materiale kan også publiseres på nett.

Frist for innlevering **tirsdag kl. 10.00.**